

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО



УДК 94(477)(092)

DOI: 10.31651/2076-5908-2025-3-29-38

Руслан БЕДНАРЧУК

аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6220-1753>
e-mail: historyuabr@gmail.com

ОБРАЗ КНЯЗЯ РОМАНА МСТИСЛАВИЧА У ПРАЦЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ КРАКІВСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ

Мета дослідження полягає у вивченні еволюції зображення постаті галицько-волинського князя Романа Мстиславича та його оцінки у працях вчених, що належали до Краківської історичної школи. *Методологічне підґрунтя* роботи становлять загальнонаукові принципи об'єктивізму та історизму, а також опори на джерельному матеріалі. Особливий акцент зроблений на застосуванні спеціальнонаукових методів історіографічного дослідження як історіографічний аналіз та синтез, порівняльно-історичний, біографічний та інші методи. *Наукова новизна* статті полягає у тому, що у ній вперше у вітчизняних історіографічних студіях вивчається специфіка зображення постаті Романа Мстиславича у працях різних поколінь вчених із середовища Краківської історичної школи. *У підсумку* відзначено, що польські історики, які працювали в другій половині XIX – першій третині XX ст. й представляли Краківську історичну школу, виявляли значний інтерес до постаті першого галицько-волинського князя Романа Мстиславича й докладно вивчали його роль в історії середньовічних Польщі та Русі. Діяльність руського князя та його відносини із князями з династії П'ястів була відображена у працях як старшого покоління представників Краківської історичної школи таких як Ю. Шуйський та Ф. Левицький, так і у дослідженнях С. Смольки й М. Бобжинського. У працях зазначених істориків, що виходили у світ в період із 1860-х до 1920-х рр. відбулась значна еволюція образу Романа Мстиславича та історичних подій пов'язаних із його діяльністю. Так, у таких найбільш ранніх працях краківських вчених, як у дослідженнях Ю. Шуйського, особа галицько-волинського князя зображувалась зразковим східним деспотом та кровожерливим варваром, «ворогом християнства» та усього європейського. Такі ідеї були подиктовані безкритичним відтворенням свідчень польських середньовічних творів, що вирізнялися своїми антируськими позиціями, й ще значним впливом романтичної історіографії на погляди істориків у 1860-х рр. Поступово образ князя Романа був переосмислений й у працях істориків втрачав найбільш одіозних характеристик. Остаточо в дослідженнях молодшого покоління представників Краківської історичної школи, що слідували традиціям позитивізму та «історичного песимізму», з'явилися зважені оцінки Романа Мстиславича.

Ключові слова: Галицько-волинське князівство, Роман Мстиславич, польська історична наука, Краківська історична школа, Юзеф Шуйський, Анатоль Левицький, Станіслав Смолька, Міхал Бобжинський, Казимира II Справедливий, Лешек Білий.

Ruslan BEDNARCHUK*Postgraduate Student of the World History and Special Historical Disciplines
Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine*ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6220-1753>e-mail: historyuabr@gmail.com**THE IMAGE OF PRINCE ROMAN MSTYSLAVICH IN THE WORKS OF
REPRESENTATIVES OF THE CRACOW HISTORICAL SCHOOL**

The purpose of the study is to study the evolution of the image of the figure of the Galician-Volyn prince Roman Mstyslavych and his assessment in the works of scholars belonging to the Cracow historical school. The methodological basis of the work is the general scientific principles of objectivism and historicism, as well as reliance on source material. Special emphasis is placed on the application of special scientific methods of historiographic research such as historiographic analysis and synthesis, comparative historical, biographical and other methods. The scientific novelty of the article lies in the fact that for the first time in domestic historiographic studies, the specifics of the image of the figure of Roman Mstyslavych in the works of different generations of scholars from the Cracow historical school are studied. As a result, it was noted that Polish historians who worked in the second half of the 19th - the first third of the 20th century. and represented the Krakow historical school, showed considerable interest in the figure of the first Galician-Volyn prince Roman Mstyslavych and studied his role in the history of medieval Poland and Rus in detail. The activities of the Rus prince and his relations with the princes of the Piast dynasty were reflected in the works of both the older generation of representatives of the Krakow historical school such as J. Shuisky and F. Lewycki, and in the studies of S. Smolka and M. Bobrzynski. In the works of the mentioned historians, published in the period from the 1860s to the 1920s, there was a significant evolution of the image of Roman Mstyslavych and historical events related to his activities. Thus, in such early works of Krakow scholars as in the studies of J. Szujsky, the figure of the Galician-Volynian prince was depicted as an exemplary oriental despot and a bloodthirsty barbarian, an "enemy of Christianity" and everything European. Such ideas were dictated by the uncritical reproduction of the testimonies of Polish medieval works, which were distinguished by their anti-Rus positions, and also by the significant influence of romantic historiography on the views of historians in the 1860s. Gradually, the image of Prince Roman was reinterpreted and in the works of historians it lost its most odious characteristics. Finally, in the studies of the younger generation of representatives of the Krakow historical school, who followed the traditions of positivism and "historical pessimism", balanced assessments of Roman Mstyslavych appeared.

Keywords: *Principality of Galicia-Volhynia, Roman Mstyslavych, Polish historical science, Krakow historical school, Józef Szujsky, Anatol Lewicki, Stanisław Smolka, Michał Bobrzyński, Casimir II the Just, Leszek the White.*

Постановка проблеми. Політичний розпад Київської Русі у другій половині XI ст. знаменував завершення існування цієї централізованої ранньосередньовічної держави, що була однією із наймогутніших у Європі свого часу. Втім процеси етнічної, політичної, соціальної, економічної та культурної трансформації за понад століття удільної роздробленості породили умови для об'єднання руських земель довкола нових центрів. Такими ключовими регіонами, що продовжив традиції Київської держави, стали Волинь та Галичина, які об'єднав під своєю владою князь Роман Мстиславич. Нова руська держава, що на наступні майже півтора століття стала домінуючою політичною силою на українських землях, підтримувала жваві контакти із Західною Європою. Чи не найбільш активно розвивалися контакти Галицько-Волинської держави із її безпосередніми західними сусідами – польськими князівствами, де правили представники династії П'ястів. Історія Галицько-Волинського князівства як важливого гравця у зовнішньополітичному житті середньовічної Польщі завжди привертала увагу польських дослідників. Однією із ключових персоналій в історії Галичини та Волині, що посідає своє місце й у історії Польщі, був князь Роман Мстиславич, діяльність якого знайшла своє відображення у працях багатьох польських науковців. Знаковими ж для польської історичної науки другої половини XIX та початку XX ст. були вчені, котрі представляли Краківську історичну школу, що зробила значний вклад у розвиток історіософських та методологічних підвалин історичних студій у Польщі.

Аналіз джерел та останніх досліджень. У сучасних історіографічних студіях дедалі більше уваги привертає відображення різноманітних проблем історичної україніки у працях польських науковців, що провадили свої дослідження у різні періоди розвитку польської історичної науки. Також українські дослідники вивчають й саму еволюцію польської історичної науки, а зокрема специфіку Краківської історичної школи та відображення у працях її представників окремих проблем з історії України. Такими цікавими є праці Євгена Сінкевича [1] та Валентина Ребенка [2]. У їх працях висвітлено особливості наукової методології краківських вчених та специфіку їх поглядів на історію українського козацтва. Розглядав візії польських вчених міжвоєнного періоду, серед яких був й один із співторців Краківської історичної школи М. Бобжинський, на історію Київської Русі Тарас Гриневич [3]. Дискусій польських та українських істориків довкола ряду проблем давньоруської історії Київської Русі також торкався Віталій Тельвак у низці монографічних і статейних досліджень наукового дискурсу, що розвивався на початку ХХ ст. довкола «Історії України-Руси» М. Грушевського [4–15]. Втім відзначимо, що до сьогодні немає спеціального комплексного дослідження образу такої важливої історичної постаті, як князь Роман Мстиславич, у працях провідних представників Краківської історичної школи в усі періоди її існування. Це у свою чергу зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета дослідження полягає у вивченні еволюції зображення постаті галицько-волинського князя Романа Мстиславича та його оцінок у працях вчених, що належали до Краківської історичної школи.

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільш значимих наукових шкіл у польській історичній науці в особливо плідний період її розвитку у другій половині ХІХ та першій третині ХХ ст. була Краківська історична школа. Її поява пов'язана із драматичними подіями в історії польського народу, коли після поразки національно-визвольного повстання 1863 р. настало певне розчарування у можливості успіху збройної боротьби за незалежність Польщі й було започатковано переосмислення ідеологій та політики польського національного руху. Одним із виразників цих тенденцій було й формування постулатів Краківської історичної школи, які закладали необхідність переосмислення історичного досвіду польського народу. Історики, до грона яких належали Юзеф Шуйський, Валеріан Калінка, Анатоль Левицький, Станіслав Смолька та Міхал Бобжинський, сформували теорію т. зв. «історичного песимізму», що закладав необхідність пошуку причин історичних злигоднів Польщі та зрештою втрати нею незалежності у помилках та вадах самого польського народу, а зокрема у недоліках соціально-політичного устрою І Речі Посполитої. На праці старшого покоління істориків з Краківської історичної школи, а особливо ті, що вийшли у світ ще в 1860-х рр., значний вплив чинили ще ідеї давнішої історіографії випрацьовані у працях Адама Нарушевича та Йоахіма Лелевеля. Втім уже молодше покоління представників краківського наукового середовища у дусі позитивізму намагались вивчити глибинні механізми історичного розвитку, простежити загальні тенденції соціального та економічного розвитку й критично переглянули багато усталених у польській історіографії підходів до висвітлення минулого.

У працях провідних представників Краківської історичної школи знайшли своє відображення й багато проблем з історії України, які вони здебільшого висвітлювали у контексті своїх досліджень минулого польського народу. Одні із таких найбільш яскравих оцінок історичної україніки із зроблених польськими науковцями стосувалися різноманітних постатей із якими поляків поєднували сторінки спільної історії обох народів. Серед таких важливих персоналій, чия діяльність привертала увагу дослідників був руський князь, перший правитель об'єднаного Галицько-Волинського князівства, Роман Мстиславич.

Суперечливий образ Романа Мстиславича подавав у своїх працях співзасновник Краківської історичної школи Юзеф Шуйський (1835–1883). У своїх оцінках руського князя вчений високо оцінював політичні таланти руського князя та його послідовні рішучі дії по втіленню у життя своїх масштабних державотворчих задумів. У таких своїх висновках дослідник спирався на свідчення руського літописця автора «Галицько-волинського літопису» й цитував його, називаючи князя «справжнім мудрецем, хоробрим як лев, хитрим як лис, швидким як орел й енергійним як його дід Володимир Мономах» [16, s. 129].

Історик вважав, що усі думки Романа були зосереджені на реалізації проекту, що переверщував амбіції інших тогочасних руських володарів й полягав у об'єднанні усіх удільних князівств у єдину велику руську державу під його владою.

Втім, попри такі високі оцінки Романа Мстиславича, як рішучого будівничого держави, Ю. Шуйський, дотримувався й традиційної для польського історіописання лінії, закладеної середньовічними польськими літописцями, а особливо автором «Великопольської хроніки», що виразно конструювала образ галицько-волинського володаря як історичного «антигероя» й не шкодувала різноманітних темних фарб та епітетів при зображенні його постаті. Так краківський історик чітко називав Романа «тираном» якого боялося та не сприймало усе руське населення [16, s. 129]. Поруч із цим дослідник стверджував, що після смерті останнього галицького князя із династії Ростиславичів Володимира Ярославича галичани самі вийшли назустріч польських військ, що вирушили тоді з метою встановлення Романа на галицькому престолі, й пропонували малолітньому краківському князеві Лешку Білому самому посісти панування над їх князівством. Мету такого кроку він пояснював великим страхом галичан перед можливістю стати підданими Романа. Це він пояснював нібито вкрай жорсткою політикою князя, який не перебирав у методах на шляху до досягнення своїх цілей. Історик наголошував, що Роман навпаки надавав перевагу різноманітним жорстоким вчинкам для встановлення та закріплення свого панування й вказував, що він дотримувався свого улюбленого принципу закладеного у приказці, що «не вбивши бджіл, не добудеш меду». Поруч із такими політично мотивованими вчинками, у баченні науковця Роман був й просто кровожерливою особою, що любилася у різноманітних жорстокостях, видумував для своїх жертв різноманітні страти й особисто вбивав різних людей й гвалтував жінок [16, s. 130]. Спираючись саме на свідчення пізніших польських хронік, що «його жорстокості широко розказують», це Ю. Шуйський подавав як беззаперечний факт. Краківський вчений, для якого прикладом зразком деспотичного панування були московські великі князі та царі XV–XVI ст., жорстокості яких ставали синонімами їх влади, застосував дане порівняння й до Романа Мстиславича. Ю. Шуйський називав, як через його дії у напрямку об'єднання руських земель в єдину монархію, так і особливо через його буцімто вкрай жорсткі методи правління, прирівнював до царів. Так він вказував, що встановивши свою владу у Галицькому князівстві Роман «мордував галичан як справжній цар» [16, s. 129]. В іншому місці дослідник прямо називав Романа «руським царем чистої крові». Таке твердження було частиною проєкції істориком візії на Романа Мстиславича як зразкового «східного деспота» та ворога усієї Західної цивілізації. У даному випадку дослідник проілюстрував свою тезу описом події, про яку розповідав московський автор історичних творів Василій Татищев, який сам видумав багато описаних у його «Історії Російській» «подій» (втім відзначимо, що в 1860-х рр. багато тверджень Татищева ще не пройшли наукової верифікації й сприймалися як достовірні факти почерпнуті із втрачених джерел). Так, Ю. Шуйський, для демонстрації нібито антизахідної позиції князя, згадував розповідь про посольство до нього від папи Інокентія III із короною та мечем і його буцімто відмову їх прийняти. Також дослідник вважав, що Роман любляв проявляти жорстокість саме у стосунку до католиків й стверджував, що той «стрілами прошивав латинських священників» й «грабував костьоли» [16, s. 130].

Відзначимо, що Ю. Шуйський постійно відзначав допомогу із боку великих краківських князів, спочатку Казимира II Справедливого, а потім його сина Лешка Білого, яку вони надавали Роману Мстиславичу, однак при цьому не пояснював природи таких тісних відносин – близьких кровних зв'язків між Казимиром II та Романом, як дядьком та племінником. Історик натомість лише відзначив, що у другій половині XII ст. польські князі вступили у тісні зв'язки із руськими правителями, адже «шукали їх приязні через загрозу із боку Німеччини» [16, s. 117] й з цією метою укладали династичні шлюби серед яких він називав й одруження Казимира із руською княжною. Пізніше дослідник визначав дружину Казимира II та матір Лешка Білого як «Гелену руську» [16, s. 127], а у пізнішій своїй праці визначав, як дочку «белзького князя Олександра» [17, s. 41], хоча насправді вона була дочкою чеського князя Конрада II. Поруч із цим вчений вказував, що зосередження краківського князя на руській політиці викликало значне незадоволення

польських політичних еліт та суспільства, адже не відповідало їх інтересам й сприяло зміцненню князівської влади. У контексті таких зауважень Ю. Шуйського відзначимо, що він виступав із певною долею скепсису щодо доцільності зосередження польської політики на східному векторі зовнішньополітичного життя у різні періоди історії й вважав, що історичні інтереси Польщі полягали у її концентрації на розвитку у західноєвропейському напрямку, а більша інтеграція у життя Західної Європи врятувала б її від багатьох майбутніх проблем.

Основні територіальні здобутки Романа Мстиславича Ю. Шуйський пояснював допомогою йому із боку Казимира II. Так він вказував, що йому володимирський князь завдячував отримання Берестя (після смерті брата Святослава Мстиславича, ім'я якого польський дослідник не знав й називав «безіменним»), і якого спочатку підтримував Казимир II та Галича в 1188 р., здобутого краківським воєводою Миколаєм у Володимира Ярославича. У пізнішій своїй праці «Історія Польщі змістовно розказана» Ю. Шуйський такі події прямо обумовлював отриманою Казимиром взаїм за це «зверхністю над Романом» [17, s. 41]. Натомість при описі допомоги Романа Мстиславича малолітнім синам Казимира II у боротьбі за краківський престол у битві під Мозгавою історик робив акцент лише на корисливих мотивах Романа, що хотів за це отримати польську допомогу у війнах на Русі й на невдачах князя, що був там поранений й втік із поля битви. Особливий акцент вчений робив на допомозі поляків у здобутті галицького трону в 1199 р., яку він теж пов'язував із складеними Романом обітницями стати васалом уже свого малолітнього двоюрідного брата Лешка Білого. Уже після цього, згідно із змалюванням вченого, князь розпочав самостійну експансивну політику й заволодів Києвом, вигнавши звідти Рюрика Ростиславича й уклав на своїх умовах мирний договір із іншим ключовим політичним гравцем в регіону Наддніпрянщини – володимиро-суздальським князем Всеволодом. Також історик звертав увагу на укладення Романом союзу із Візантійською імперією та спільну із нею боротьбу проти половців. Однак «фактично ставши паном цілої Русі», згідно з оцінками польського історика, амбітний руський князь відмовився виконати обіцянку стати ленником Лешка й навіть розпочав проти нього агресивні дії. У даному випадку Ю. Шуйський допустився порушення хронології й вказував, що цей конфлікт розпочався відразу після 1202 р. й пояснював його бажанням Романа скористатися з важкого становища Лешка, що цілий час воював із своїм дядьком Мешком III Старим [16, s. 129]. Відзначимо, що Мешко III помер уже на початку 1202 р., а ще від 1199 р. він правив у першопрестольному Кракові уклавши із регенткою при малолітньому Лешку королевою Геленою мирний договір, за яким той перейшов у Сандомирський уділ. Також вчений вказував, що Роман Мстиславич тричі нападав на володіння Лешака Білого й погоджувався на мирні пропозиції польського князя лише за умови передачі йому Любліна «та іншого якогось міста» [16, s. 129]. Поруч із цим, щоб показати Романа як справжнього ворога християнської віри (а поруч із акцентами на його буцімто винятковій кровожерливості й жорстокостях, ледь не своєрідним «антихристом») науковець стверджував, що нібито князю за конфлікт із Польщею «його власний владика погрожував карою небес» [16, s. 130].

Конфлікт між Романом Мстиславичем та Лешком Білим Ю. Шуйський зобразив як масштабну війну між Західною Європою та Сходом, католицтвом та східним варварством, загальнолюдських цінностей із кривавою жорстокістю, які, у баченні історика, представляв галицько-волинський князь. Вчений прямо наголошував, що битва під Завихостом була «одним із фактів цієї великої війни, котру Польща вела із Сходом задля добра християнства» [16, s. 130]. Її він також змальовував як масштабне збройне зіткнення, «останній проблиск слави Польщі», на яке зібралося «посполите рушення» польських князів та воєвод проти яких виступив із ще більшими силами Роман. Також він підкреслював й масштаб поразки армії Романа, де не лише загинув князь, але й «русини лише під Володимиром змогли зупинитися». У цьому контексті Ю. Шуйський впровадив у свій наратив й сюжет із містичними елементами розказавши про сон, який нібито князь побачив у ніч напередодні бою, у якому жменька щиглів розігнала безліч горобців, котрий «попи тлумачили йому як поганий знак для однієї із воюючих сторін» [16, s. 130]. Відзначимо, що подібні звернення польських істориків до різних містичних елементів у описах подій, які б стосувалися представників українського народу, були доволі характерними для польської історіографії

XIX та перших десятиліть XX ст. Особливо часто такі елементи вводились у образи історії українського козацтва. Такі прийоми мали показати українців, а зокрема їх лідерів, у образі варварських володарів порівняльних із невірними біблійними царями, зокрема «Навуходоносором», яким Бог посилав різноманітні знаки їх близької поразки через їх гріхи та гординю.

Менш одіозним був образ Романа Мстиславича в працях Анатолія Левицького (1841–1899), однак все ж на зображення ним постаті галицько-волинського князя значний вплив чинили польські хроніки із властивими їм антируськими стереотипами. Ранній період правління руського князя, до 1199 р., історик описував слідуючи традиціям польських літописців, які навіть наймогутніших правителів Київської Русі зображали, як польських васалів, над якими нібито їх сюзерени із Гнезна чи Кракова постійно демонструють свою вищість й навіть принижують їх. Краківський вчений уникав у своєму наративі таких образів, однак зобразив Романа та інших волинських та галицьких князів як підконтрольних Казимиру II Справедливому, яких той по своєму бажанню встановлює на престоли. Так, він згадав про передачу Роману Берестейського князівства при збереженні верховної влади над ним краківського князя та «осадження» володимирського князя у Галичі в 1188 р. [16, s. 63]. Описуючи уже період правління у Кракові Лешка Білого А. Левицький згадував про допомогу Романа своїм двоюрідним братам у битві під Мозгавою не висвітливши при цьому жодних деталей цих подій. Натомість, розповідаючи про допомогу Лешка Роману у здобутті галицького престолу в 1199 р., як про «можливість віддячитися Роману» за допомогу під Мозгавою, вчений вказав, що руський князь пообіцяв за це визнати «польську зверхність» [18, s. 66]. Дослідник при цьому наголошував, що «маючи уже досвід жорстокості Романа, галичани тремтіли й благали Лешка, щоб їх взяв під своє панування» [18, s. 66]. Краківського князя історик показав як вірного обіцянкам даним Роману, якому він віддав Галич й «залишивши собі лише зверхність», натомість галицько-волинський правитель у його зображенні був невдячним й не склав обіцяних присяг васальної вірності. Як єдині, зроблені начебто лише для видимості продовження підтримки Романом Лешка у боротьбі проти польського князя Владислава Лякононого, дослідник називав спустошливі його напади на польські землі. В оцінках А. Левицького Роман за ці шкідливі для Польщі дії почав ще й вимагати від Лешка винагороду у вигляді Любліна.

Зовнішню політику Романа Мстиславича на інших напрямках А. Левицький також зобразив як подиктовану гординою постійну агресію. Вчений наголошував на загарбанні Романом Києва у свого тестя Рюрика, якого він двічі скидав із престолу й зрештою запроторив до монастиря. Історик бачив у галицько-волинському князеві, як і в Юрію Боголюбському, руйнівника Києва, що знову спалив його та приєднав до своїх володінь. Дослідник також вважав, що Роман переміг чернігівських князів із династії Ольговичів та самого володимиро-суздальського князя. Поруч із цим він стверджував, що Роман «вирушив на допомогу візантійському імператору проти волохів й половців й звільнив Царгород» [18, s. 67]. Такі всі перемоги, як наголошував А. Левицький, призвели до того, що Романа почали називати «самодержцем всієї Русі» й він, сповнившись гордині, відмовився прийняти від папи Інокентія III корону разом із католицькою вірою. В загальних оцінках вченого Роман Мстиславич поставав особою, що новоутворене Галицько-волинське князівство підніс до небувалого до того рівня могутності. Що ж до внутрішньої політики князя, то її історик шаблонно характеризував, як сповнену жорстокостей та кровопролиття, яка мала результатом винищення галицького боярства, що або було вбито, або змушене до втечі із батьківщини.

Битву під Завихостом А. Левицький показував як відповідь синів Казимира II Лешка Білого та Конрада на експансію Романа Мстиславича. Прославляючи польських князів історик зобразив її як протистояння невеличкого польського війська молодих князів проти могутньої армії досвідченого воїна, що переміг усіх інших свої суперників. Оцінюючи результати битви вчений наголошував, що вона «скинула Володимирсько-Галицьке князівство із становища, яке воно зайняло під пануванням Романа» [18, s. 68]. У історії ж Польщі він бачив її останньою на довгі роки вперед перемогою польської зброї у боротьбі проти іноземних суперників.

Переосмислення образу першого галицько-волинського правителя відбулося у працях молодшого покоління краківських істориків. Їх дослідження відзначалися більшим впливом ідей позитивізму, самі ж науковці виступали послідовними прихильниками «історичного песимізму» із його критичним поглядом на історичний досвід поляків.

Так, у зображенні Станіслава Смольки (1854–1924) Роман Мстиславич поставав у дещо більш позитивному образі ніж у давніших працях його колеги із грона краківських істориків Юзефа Шуйського. Вчений постійно підкреслював хоробрість руського правителя й прямо вживав його ім'я у поєднанні із такою характеристикою – «хоробрий Роман Володимирський» [19, s. 375]. Інші акценти стосувалися його неабиякою політичної активності та енергії у всіх вчинках, що у представленні дослідника часто у підсумку складалося на означення Романа як володаря із особливо великими амбіціями та масштабними задумами створення великої держави. Однак у даному контексті історик робив застереження й про небезпеки для Польщі, які крилися у такому характері князя. Він відмічав, що Казимир II Справедливий «напевно помітив у своєму сестрінцю потужний зародок непогамовних амбіцій, тому й не поспішав повернути Романа на галицький трон, коли його вже раз із нього усунули, однак підтримував Володимира, вбачаючи у ньому більш певну запоруку безпеки для польських кордонів й зміцнення польського впливу на Червоній Русі» [19, s. 376].

С. Смолька хоч і зобразив Романа Мстиславича як грізного володаря й особу що не цуралася кровопролиття й найжорстокіших способів приборкання непокірних, все ж не змальовував його як типового «деспота» й чи психопатичну кровожерливу персону, що вдавалася до насилля через саму любов до крові. На відміну від Ю. Шуйського, В. Смолька пояснював небажання галицьких бояр прийняти Романа собі за володаря не їх страхом переди ним як прославленим «тираном», а через їх власні політичні амбіції зберегти своє панування у Галичині, послабити князівську владу й самостійно запросити на престол когось із руських князів, якому вони б могли диктувати власні умови [19, s. 376]. Вчений вказував, що саме супротив галицьких бояр викликав репресії із боку Романа, які він характеризував як його «помсту». Втім С. Смолька також, враховуючи свідчення польських хроні, не оминув згадати як Роман «вигадливою жорстокістю знущався над ними [боярами. – Р. Б.]» й «зміцнив свою владу після значного пролиття боярської крові» [19, s. 377]. Однак все ж його згадки про жорстокості князя обмежились лише змалюванням їх застосування щодо політичних опонентів, а не звичайних людей із акцентами на особистих актах насилля навіть щодо жінок. Слід відзначити, що про різноманітні репресії із боку Романа історик згадував лише до періоду починаючи із 1199 р., коли, як вважав С. Смолька, князь приступив до реалізації своїх амбітних починань й «показав ким є насправді й до чого прямує» [19, s. 377].

У зображенні С. Смольки постає картина масштабної реалізації Романом Мстиславичем його планів, що у краківського історика таким чином показаний як винятковий серед руських володарів. Особливо він відзначив швидкість дій руського правителя, що за лічених пару років став, згідно із його означенням, володарем усієї південної Русі. Вчений перелічував здобутки князя й зараховував до них «захоплення старої київської столиці, підкорення ятвягів, підпорядкував собі частину Литви». Поруч з цим науковець відзначив укладення союзного договору між Романом та Всеволодом Суздальським за яким вони фактично розділили Київську Русь, що також закріпило статус Романа у регіоні. Так, історик прирівнював становище обох наймогутніших тоді володарів Русі й відзначив, що «за кілька років він став тим на півдні руських земель, ким був суздалець на півночі» [19, s. 377].

Відзначимо, що у зображенні С. Смольки Романа Мстиславича показано як рівноправного союзника синів Казимира II Великого, якому вони своєю допомогою у 1199 р. відплатили рівноцінно за його вкрай важливу військову підтримку та понесені рани у битві під Мозгавою. Звернемо увагу, що й участь Романа у битві під Мозгавою історик показав як героїчну із боку руського князя, що хоробро бився, але зазнав поранення й «лише залізна необхідність змусила його залишити поле бою» [19, s. 375]. Вчений признавав, що це розуміли й краківські політики й визнавали, що «без руської допомоги

у стор раз гірша б закінчилася для них битва й хто знає, чи Мешко не сів би на троні монаршої столиці» [19, s. 375–376]. Таким чином, у репрезентованій С. Смолькою картині, Роман Мстиславич не показаний як боязливий воїн чи ненадійний союзник, якому треба було невідповідно платити за його підтримку, що зустрічалося у возіях ряду інших польських дослідників. У його зображенні Роман чітко пов'язаний із польськими володарями лише «родинними вузами й політичними користями» [19, s. 370]. Історик ніде не називав Романа васалом (*hołdownikiem*) Лешка Білого й лише вказував, що регентська рада при малолітньому краківському правителю бажала мати у ньому надійного союзника, «затиснути вузи приязні» й через нього чинити певні впливи на Русі. Щонайбільше, у змалюванні С. Смольки, краківські пани могли мріяти тільки про певну підлеглисть Романа політичному курсу Кракова, фактично прямування його у фарватері політики польських правителів. Втім усі ці мрії, як наголосив історик, розбилися об реалії зростання сили та ваги Романа до небувалих масштабів й у самого руського князя «будь-які обов'язки вдячності швидко вивітрилися йому із пам'яті» [19, s. 377]. Дослідник підкреслював, що тепер саме польські землі стали полем для розгортання експансивних намірів Романа й у них він «бачив привабливу для себе здобич». С. Смолька вважав, що галицько-волинський володар почав турбувати кордони Малопольського князівства, втім не вказував якихось деталей цих подій й лише відзначив, що Роман розпочав готуватися до великого походу, що мав на меті не простий напад, а повноцінне приєднання деяких польських уділів до його держави.

Битву під Завихостом С. Смолька оцінював як доволі вагому для внутрішньополітичного життя. Вчений вказував, що саме перемога над Романом Мстиславичем значно підняла авторитет Лешка Білого серед польських політичних еліт, що прямо причинилося до його нового встановлення на великокнязівському престолі у Кракові в 1206 р. [20, s. 27]. Саму ж битву історик характеризував як криваве зіткнення, де польській армії вдалося відбити наступ Романа, що зібрав у своїх руках усю потугу Південної Русі.

Значно більш виважений образ Романа Мстиславича подав у своїх дослідженнях представник молодшого покоління вчених із Краківської історичної школи Міхал Бобжинський (1849–1935). Хоча згадки про діяльність галицько-волинського правителя були у працях краківського історика фрагментарними, однак вони вирізнялися відсутністю суб'єктивізму та антируських шаблонів. Князя Романа вчений показував виключно як рівноправного союзника польських правителів й не намагався зобразити його васалом поляків, зрадливим, невдячним за допомогу, ленником. Він наголошував, що допомога польських князів руським й навпаки була рівноцінною й вкрай вигідною обом сторонам [21, s. 117]. Як дуже важливу для Лешка Білого дослідник називав допомогу йому Романа у битві під Мозгавою. Втім відзначимо, що перемогу синів Казимира II Справедливого над Мешком III Старим історик бачив доволі негативною для історичної долі Польщі. У великопольському правителю М. Бобжинський бачив талановиту особу, що могла об'єднати Польщу й спрямувати її на західноєвропейський вектор розвитку. Противагою йому він вбачав малопольських князів, що відвернулися від західного напрямку розвитку й заглибились у життя на сході. Вчений був послідовним прихильником ідей «західної історіографічної орієнтації» й бачив історичну необхідність інтеграції польського народу у коло західноєвропейської цивілізації й вважав шкідливим для нього зосередження на східному векторі розвитку.

Польські впливи на теренах Галичини та Волині М. Бобжинський пояснював не васальною залежністю Романа Мстиславича чи інших руських князів від краківських володарів, а об'єктивними історичними закономірностями розвитку регіону. Вчений вказував, що роздробленість Київської Русі та її дезінтеграція призвели до формування на полюсах її політичного простору окремих центрів – у Суздалі та на Волині. Південно-західний центр Русі закономірно зближувався із сусідніми із ним краями, зокрема із Польщею. Через активні торгівельні зв'язки із сусідом на землі Галичини та Волині почали проникати й різноманітні культурні та суспільно-політичні впливи. Зокрема науковець виділяв спроби руських бояр наслідувати феодальні традиції Західної Європи й ділити владу із правителями, як це робили польські пани. Іншим важливим фактором впливу

одних народів на інші історик бачив династичні шлюби, коли польські чи руські князівни приносили на двори своїх чоловіків традиції своїх батьківщин [21, s. 117]. Відзначимо, що М. Бобжинський дотримувався в науковій роботі позитивістських ідей й тому робив наголос на масштабних історичних процесах та їх закономірностях, й як особливо значимі в історії народів бачив їх еволюцію у соціальній та економічній сфері. Приклади такого процесу історик вбачав у відносинах Казимира II Справедливого та Лешка Білого із Романом та іншими руськими князями. Втім, він також відзначив, що наскільки польська чи руська підтримка допомагали їх сусідам у обороні проти їх суперників у Польщі чи на Русі, настільки ці ж сусіди й заважали правителям об'єднати сусідні князівства, бо «проти Мешка завжди воювали русини, а проти Романа – неодноразово поляки» [21, s. 117].

Висновки. Таким чином, можемо простежити еволюцію образу Романа Мстиславича та історичних подій пов'язаних із його діяльністю у працях вчених, що представляли Краківську історичну школу. Визначимо, що у найбільш ранніх працях краківських вчених, як у дослідженнях Ю. Шуйського, особа галицько-волинського князя зображувалась зразковим східним деспотом та кровожерливим варваром, «ворогом християнства» та усього європейського. Такі ідеї були подиктовані некритичним відтворенням свідчень польських середньовічних творів, що вирізнялися своїми антируськими позиціями, й ще значним впливом романтичної історіографії на погляди істориків у 1860-х рр. Поступово образ князя Романа був переосмислений й у працях істориків втрачав найбільш одіозних характеристик. Остаточо в дослідженнях молодшого покоління представників Краківської історичної школи, що слідували традиціям позитивізму та «історичного песимізму», з'явилися зважені оцінки Романа Мстиславича.

Список літератури

1. Сінкевич Є. Місце краківської історичної школи в польській історіографії другої половини XIX–XX ст. *Український історичний журнал*. 2008. № 1. С. 194–201.
2. Ребенок В. Українська козаччина початку XVII ст. у висвітленні «песимістичної» краківської школи. *Гілея*. 2018. Спецвипуск. С. 73–77.
3. Гриневич Т. Київська Русь в дискусіях польських істориків міжвоєнного часу. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2010. Вип. 20. С. 278–297.
4. Тельвак В. Перший том «Історії України-Руси» Михайла Грушевського в оцінках сучасників. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2007. Вип. 17. С. 16–38.
5. Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). Київ; Дрогобич, 2008. 494 с.
6. Тельвак В. Перший том «Історії України-Руси» М. Грушевського (до проблеми еволюції історико-теоретичних поглядів). *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка*. 2000. Вип. 3. С. 252–256.
7. Тельвак В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX-початок XX століття). Дрогобич: Вимір, 2002. 236 с.
8. Тельвак В. Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX – XX ст.). *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 67–82.
9. Тельвак В. Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу. *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 29–35.
10. Тельвак В. Постать Михайла Грушевського в історіографії Центрально-Східної Європи (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). Дрогобич, 2012. 169 с.
11. Тельвак В. Монографічна грушевськіана: спроба узагальнення. *Гуржіївські історичні читання*. 2013. Вип. 6. С. 104–107.
12. Тельвак В. В., Тельвак В. П. Сучасне грушевськознавство: здобутки, втрати, перспективи. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 4–16.
13. Telvak V., Telvak V. Ukrainian historiography in the mirror of polish journalism (Mykhailo Hrushevsky contra Francishek Ravita-Gavrinsky). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. № 7. Р. 46–53.
14. Telvak V., Yanyshyn B., Telvak V. Between cooperation and conflict: Mykhailo Hrushevskyi through the eyes of Polish intellectuals of the late 19th and early 20th centuries. *Echa Przeszłości*. 2023. Т. XXIV/2. Р. 89–104.
15. Telvak V., Yanyshyn B. “Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) volkes” of Mykhailo Hrushevsky in the discussions of the beginning of the XXth century. *Studia Historica Nitriensia*. 2021. Т. 25. № 1. Р. 71–90.

16. Szujski J. Dzieje Polski. T. I. Lwów: Nakładem Karola Wilda, 1862. 296 s.
17. Szujski J. Historji Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1889. 440 s.
18. Lewicki A. Zarys Historji Polski i Krajów Ruskich z nią połączonych. Kraków: Główny skład w księgarni G. Gebethnera i Spółki, 1884. 324 s.
19. Smolka S. Mieszko Stary i jego wiek. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1881. 544 s.
20. Smolka S., Sokołowski A. Poczet królów polskich. Zbiór portretów historycznych. Wiedeń: Nakład Maurycego Perlesa, 1893. 102 s.
21. Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. T. I. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1927. 302 s.

References

1. Sinkevich, E. (2008). The place of the Krakow historical school in the Polish historiography of the second half of the 19th–20th centuries. *Ukrayinskyi istorychnyy zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*, 1, 194–201 [in Ukrainian].
2. Rebenok, V. (2018). Ukrainian Cossacks of the early 17th century in the coverage of the “pessimistic” Krakow school. *Hileia, Special issue*, 73–77 [in Ukrainian].
3. Hrynevych, T. (2010). Kyivan Rus in the discussions of Polish historians of the interwar period. *Istoriografichni doslidzhennya v Ukrayini [Historiographic research in Ukraine]*, 20, 278–297 [in Ukrainian].
4. Telvak, V. (2007). The first volume of Mykhailo Hrushevsky’s “History of Ukraine-Rus” in the assessments of contemporaries. *Istoriografichni doslidzhennya v Ukrayini [Historiographic research in Ukraine]*, 17, 16–38 [in Ukrainian].
5. Telvak, V. (2002). Theoretical and methodological bases of historical views of Mykhailo Hrushevsky (end of the XIX – beginning of the XX century). Drohobych [in Ukrainian].
6. Telvak, V. (2000). The first volume of M. Hrushevsky’s “History of Ukraine-Rus” (on the problem of the evolution of historical-theoretical views). *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka [Scientific notebooks of the Faculty of History of Ivan Franko Lviv National University]*, 3, 252–256 [in Ukrainian].
7. Telvak, V. (2006). The figure of Mykhailo Hrushevskyi in Polish historiography (late 19th-20th centuries). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical magazine]*, 5, S. 67–82 [in Ukrainian].
8. Telvak, V. (2008). The creative heritage of Mykhailo Hrushevskyi in the estimation of contemporaries (end of the 19th – 30s of the 20th century). Kyiv; Drohobych [in Ukrainian].
9. Telvak, V. (2010). Hrushevsky studies: methodological problems of progress. *Kraieznavstvo [Local history]*, 3, S. 29–35 [in Ukrainian].
10. Telvak, V. (2012). The figure of Mykhailo Hrushevskyi in the historiography of Central-Eastern Europe (end of the 19th – 30s of the 20th century). Drohobych [in Ukrainian].
11. Telvak, V. (2013). Monographic Hrushevskiana: an attempt at generalization. *Hurzhiivski istorychni chytannia [Gurzhyi’s historical readings]*, 6, 104–107 [in Ukrainian].
12. Telvak, V.V., Telvak, V.P. (2021). Modern Hrushevsky science: gains, losses, prospects. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical magazine]*, 5, 4–16 [in Ukrainian].
13. Telvak, V., Telvak, V. (2018). Ukrainian historiography in the mirror of polish journalism (Mykhailo Hrushevsky contra Franciszek Ravita-Gavronsky). *Skhidnotevropeyskyi istorychnyi visnyk [European Historical Bulletin]*, 7, 46–53.
14. Telvak, V., Yanyshyn, B., Telvak, V. (2023). Between cooperation and conflict: Mykhailo Hrushevskyi through the eyes of Polish intellectuals of the late 19th and early 20th centuries. *Echa Przeszłości*, XXIV/2, 89–104.
15. Telvak, V., Yanyshyn, B. (2021). “Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) volkes” of Mykhailo Hrushevsky in the discussions of the beginning of the XXth century. *Studia Historica Nitriensia*, 25/1, 71–90.
16. Szujski, J. (1862). History of Poland. Vol. I. Lwiv [in Polish].
17. Szujski, J. (1889). Twelve books of Polish History, concisely told. Warszawa [in Polish].
18. Lewicki, A. (1884). Outline of the History of Poland and the Russian Countries connected with it. Krakow [in Polish].
19. Smolka, S. (1881). Mieszko the Old and his age. Warszawa [in Polish].
20. Smolka, S., Sokolowski, A. (1893). Gallery of Polish Kings. Collection of Historical Portraits. Vienna [in Polish].
21. Bobrzyński, M. (1927). The history of Poland in outline. T. I. Warszawa [in Polish].